

31e jaargang nummer 179, augustus 2011

MESO magazine 179

Tijdschrift voor schoolorganisatie en onderwijsmanagement voor VO/BVE

Special: taal en rekenen

Kluwer

a Wolters Kluwer business

Paul Steehouder

Werken aan taal in het mbo

Dit voorjaar bood de minister van OCW het actieplan 'Focus voor Vakmanschap' aan de Tweede Kamer aan, met daarin de beleidsdoelen voor het mbo voor de komende kabinetsperiode. Verbetering van de prestaties voor Nederlands en rekenen staat bovenaan. De MBO Raad heeft kritisch gereageerd op de aanscherping van de taal- en rekeneisen en vraagt zich af of een mbo-diploma minder waard is als een leerling niet voldoet aan de taal- en rekeneisen. Volgens de MBO Raad leidt het beroepsonderwijs primair op tot vakmanschap en kan iemand die niet voldoet aan taal- en rekeneisen, wel een goed vakman zijn. Door het stellen van (te) hoge taal- en rekeneisen zou het aanleren van vakgerichte kennis in de verdrukking komen. In dit artikel gaat Paul Steehouder in op de achtergronden en de stand van zaken van dit debat.

Al in 2004 signaleren onderzoekers dat mbo-docenten zich zorgen maken over het taalniveau van hun studenten (Neuvel e.a. 2004). Dit zou te laag zijn om succesvol een beroepsopleiding te kunnen volgen en zich in een beroepssituatie te kunnen handhaven. Onderzoekers van de Onderwijsraad trekken in 2006 een vergelijkbare conclusie. Exacte gegevens over taalprestaties van mbo-deelnemers zijn echter niet voorhanden, omdat het mbo immers geen centrale toetsen en examens kent. Ook het PISA-onderzoek, dat alomt berekend wordt als graadmeter, geeft geen gegevens over het mbo. Dit onderzoek is immers gedaan onder vijftienjarigen in het voortgezet onderwijs. Wel geeft het een beeld van de taalniveaus van toekomstige mbo-deelnemers, aangezien een deel van de onderzochte leerlingen zal instromen in het mbo. In PISA-2009 was leesvaardigheid een van de onderzoeksgebieden (OECD 2010). Uit de gegevens

komt naar voren dat bijna twee procent van de vijftienjarigen beschouwd kan worden als zeer zwakke lezers. Het gaat vooral om leerlingen in het praktijkonderwijs die voor een deel zullen doorstromen naar mbo-1. Ruim twaalf procent van alle vijftienjarigen kan weliswaar lezen, maar zal zeer veel problemen hebben om zich op school en in het dagelijks leven zelfstandig te redden. In termen van de nieuwe referentieniveaus scoren deze leerlingen onder het beoogde referentieniveau 2F. Het gaat hierbij vooral om leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo. De meesten van hen zullen instromen in mbo-2. Ook een deel van de leerlingen die zullen instromen in mbo-3 en -4 heeft een taalniveau dat onder de vereisten van het referentiekader valt.

Referentieniveaus

In opdracht van OCW zijn in 2009 en 2010 door Cito diagnostische toetsen afgenomen bij laatstejaars vmbo en laatstejaars mbo-2 en mbo-4 (Cito 2010). De uitkomsten geven een indicatie van hun prestaties ten opzichte van de gewenste referentieniveaus. Het blijkt dat driekwart van de mbo-4 deelnemers niveau 3F voor lees- en luistervaardigheid beheerst, maar niet voor taalverzorging (grammatica en spelling). Voor vmbo-leerlingen en deelnemers mbo-2 en 3 lijkt het nog een hele opgave te worden om de gewenste niveaus te halen. Leerlingen uit de vmbo basisberoepsgerichte leerweg lopen het meest achter. Op alle domeinen beheerst ten hoogste 40 procent van hen het beoogde niveau 2F. De minister concludeert dat de afstand tot de beoogde referentie 'soms nog erg groot is' en ziet in deze cijfers een signaal dat scholen stevig moeten inzetten op versterking van het taalonderwijs.

Ondertussen zijn de mbo-instellingen niet gerust op een goede afloop. Met name instellingen in de grote steden geven op basis van door henzelf afgenomen toetsen aan dat de afstand tot het verwachte instroomniveau (2F) veel groter is dan de gemiddelde landelijke gegevens. Zij zien voor zichzelf een dubbele opdracht. Eerst wordt van hen verwacht dat de opgelopen achterstanden ingehaald worden, daarna moeten die bereikte niveaus onderhouden worden. Deelnemers op niveau-4 moeten bovendien tot een hoger referentieniveau gebracht worden. De zorgen in het mbo gelden met name de deelnemers die de vereiste taalniveaus niet halen en daarmee risico lopen om het diploma mis te lopen. Een tweede gehoorde zorg dat alle aandacht en focus op taal

ten koste gaat van het leren voor het beroep. De uren die besteed moeten gaan worden aan de algemene vakken als taal en ook rekenen, gaan af van de beroepsgericht vakken en de beroepspraktijkvorming.

Hoe is het zover gekomen?

De zorgen over de taalniveaus lijken op basis van beschikbare gegevens terecht. Maar hoe is het zo ver gekomen dat verregaande overheidsmaatregelen nodig zijn om de taalprestaties van mbo-studenten te verbeteren? Voor de invoering van de WEB in 1996 stond in de meeste mbo-opleidingen Nederlands als schoolvak op het rooster. Het was zelfs een examenvak. Met de invoering van de WEB en de kwalificatiestructuur beroepsonderwijs zijn eindtermen voor Nederlandse taal ondergebracht in de maatschappelijk-culturele kwalificatie en in de beroepsgerichte deelkwalificaties. Nederlandse taal was niet langer een apart leergebied, maar werd onderdeel van de algemene vorming en geïntegreerd in de beroepsgerichte deelkwalificaties. Nederlandse taal was niet langer onderdeel van de examens. Mbo-instellingen kregen ruimte voor eigen beleid om Nederlandse taal in de opleidingsprogramma's en de examens op te nemen. Sommige instellingen grepen deze beleidswijziging aan om Nederlandse taal van de roosters te schrappen en docenten Nederlands andere taken te geven. Er waren ook opleidingen, vooral in de economisch-administratieve sector, die Nederlands op het rooster lieten staan. Er waren echter geen eindtermen of afsluitende examens meer. Vanaf 2004 is de aandacht voor Nederlands langzamerhand teruggekomen. In de ontwikkeling van de kwalificatiestructuur die vanuit het competentiedenken is vormgegeven, wordt Nederlandse taal steeds meer expliciet gepositioneerd, in relatie tot burgerschapsvorming en in verbinding met de beroepsvorming. Vooralsnog hebben taaleisen in de competentiegerichte kwalificatiedossiers nog geen verplichtend karakter. Scholen maken zelf keuzes of en hoe ze Nederlands in het onderwijs en de examinering inpassen. Het beeld is dat veel mbo-instellingen in die periode bezig zijn geweest om hun taalonderwijs in te richten als integraal of geïntegreerd onderdeel van het opleidingsprogramma. Volgens Kuiken (2010) wordt in veel opleidingen taalontwikkeling vooral gezien als een integraal onderdeel van competentiegericht opleiden. Als apart vak is Nederlands beperkt zichtbaar op de roosters van de opleidingsprogramma's.

Overigens is dat laatste niet zo vreemd. Vanuit kennis over het leren van taal in relatie tot beroepsvorming zijn in het afgelopen decennium aanpakken ontwikkeld voor taalbeleid in het mbo waarin uitgegaan wordt van een drieslag in het taalaanbod. In die drieslag staat de integratie van taal- en vakontwikkeling centraal. Het leren van taal vindt plaats in de beroepscontext. Daarnaast worden ondersteunende lessen Nederlands gegeven om het algemene taalniveau te verbeteren en remediërende taallessen voor deelnemers die een specifieke achterstand of taalprobleem hebben. In deze drieslag-aanpak hebben niet alleen taaldocenten een rol, maar ook de vakdocenten. Taal is immers verweven in alle beroepstaken die een deelnemer leert uitvoeren. Door vak- en taalontwikkeling op deze wijze met elkaar te verbinden, wordt het mogelijk dat deelnemers taal toepassen in de beroepscontext en dat taalontwikkeling kan beklijven.

Deze visie op een aanpak van het leren van Nederlands is in het mbo breed omarmd (Raaphorst & Steehouder 2010). Maar visie en beleid enerzijds en vormgeving en uitvoering van taalonderwijs anderzijds zijn lang niet altijd hetzelfde. Uit onderzoek van eco (Glaudé e.a. 2011) komt naar voren dat in de praktijk van de instellingen nogal eens ruis bestaat tussen deze twee entiteiten. Niet altijd is sprake van eenduidig taalbeleid in de instellingen. De uitwerking van de voorgestane aanpak van taalonderwijs waaiert veel kanten uit, waardoor verschillende varianten van taalonderwijs ontstaan. Op zichzelf is daar niets mis mee, als die varianten ontstaan vanuit kennis over wat effectieve aanpakken zijn voor taalonderwijs. Maar die kennis lijkt te ontbreken. Het beeld dat uit het eco-onderzoek naar voren komt, is dat er weinig onderbouwing is voor de verschillende benaderingen van taalonderwijs in de opleidingen. Het ontbreekt aan een helder sturingskader en indicatoren waarmee gekeken wordt naar resultaten en effecten. De consequentie hiervan is dat in de instellingen weinig zicht is op de vraag of een geïntegreerde aanpak van taal- en vakontwikkeling werkt en daadwerkelijk leidt tot verbetering van taalprestaties.

Impact van de nieuwe beleidskaders

De zorg over dalende niveaus voor taal en rekenen in het Nederlandse onderwijs is voor de overheid aanleiding om vanaf 2006 een reeks van maatregelen in te zetten. Doel is om een trend van langzame achteruitgang in de beheersing van

basisvaardigheden te keren. Een van de maatregelen is het instellen van de expertgroep doorlopende leerlijnen, die advies uitbrengt over de referentieniveaus voor Nederlandse taal en rekenen voor alle sectoren van het onderwijs. Met ingang van augustus 2010 is het referentiekader in een sectoroverstijgende wet vastgelegd. Voor het mbo vormt deze Wet referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen in twee opzichten een trendbreuk met het beleid tot dan toe. Ten eerste zijn taaleisen niet langer alleen geregeld en vastgelegd in de kwalificatiestructuur. Ten tweede worden voor Nederlandse taal en rekenen centraal ontwikkelde examens ingevoerd, terwijl in de WEB was geregeld dat mbo-instellingen zelf verantwoordelijk zijn voor de inhoud en de organisatie van de examens. Inmiddels is de WEB aangepast en is vastgelegd dat de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van centrale examinering Nederlandse taal en rekenen niet bij de mbo-instellingen ligt, maar bij het College voor Examens. Mbo-instellingen hebben nu te maken met generieke en beroepsgerelateerde taaleisen. De generieke taaleisen zijn vastgelegd in de Wet referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen, de beroepsgerelateerde taaleisen zijn nog steeds benoemd in de kwalificatiedossiers. Door de invoering van centrale examinering waarbij algemeen geformuleerde referentieniveaus worden getoetst, stuurt de overheid op de ontwikkeling van algemeen taalonderwijs in het mbo. Beroepsgerichte taaleisen worden weliswaar ook getoetst, in de beroepsgerichte examens, maar in de aparte examens voor Nederlandse taal worden taalprestaties van mbo-deelnemers afgemeten en die gaan meetellen voor diplomering. Bestuurders en managers lijken mee te gaan in de beweging naar algemeen taalonderwijs. Het ebo-onderzoek signaleert een verschuiving in visie en beleid rondom Nederlandse taal in de instellingen. De geïntegreerde aanpak van taal- en vakontwikkeling krijgt minder prioriteit. Maatregelen worden steeds meer gericht op de ontwikkeling van standaardprogramma's Nederlands voor de hele instelling, het aanschaffen van één taalmethode voor alle opleidingen, meer uren voor Nederlands op de roosters en soms het centraal organiseren en inrichten van een talentcentrum. Het debat dat zich vervolgens ontspint over de veralgemenisering van het beroepsonderwijs doet geen recht aan de complexiteit van het beroepsonderwijs.

Verdieping in het debat

Het debat over taal in het mbo kan geplaatst wor-

den in het perspectief van de drievoudige kwalificering: het mbo is er om mensen op te leiden voor de arbeidsmarkt, voor een vervolgopleiding en voor maatschappelijke participatie. Dit is geen gemakkelijke opdracht omdat het mbo, zeker in vergelijking met primair en voortgezet onderwijs, zeer verscheiden en gevarieerd is. Het mbo is breed geschakeerd, heeft verschillende doelgroepen en functies. Dat zien we terug in het debat over Nederlandse taal. In verband met de betere doorstroom naar het hbo stellen hbo-instellingen steeds hogere taaleisen. Het taalniveau blijkt immers een belangrijke succesfactor te zijn voor doorstroom. Bedrijfsleven en maatschappelijke instellingen hechten weer meer belang aan de beroepskwalificatie. Sommige beroepsrichtingen vinden daarbij het taalniveau ook belangrijk. Het duidelijkste voorbeeld daarvan zijn de instellingen voor de vroeg- en voorschoolse educatie, maar ook in de economisch-administratieve beroepen is een goede beheersing van Nederlandse taal belangrijk. In andere sectoren, zoals de kappersbranche, hechten werkgevers meer belang aan een goede beroepspraktijkvorming. De beroepspraktijk waarvoor het mbo opleidt, is divers en dat zien we terug als het gaat om de eisen die gesteld worden aan Nederlandse taal.

Niet alleen het vervolgonderwijs en het bedrijfsleven willen invloed uitoefenen op de invulling van de drievoudige kwalificering. Ook overheid, deelnemers, besturen, docenten en maatschappij als geheel hebben wensen en verwachtingen ten aanzien van het mbo. Het is logisch dat verschillende actoren in het beroepsonderwijs andere accenten en eisen stellen. De vraag is wat leidend is in de

ontwikkeling van taalonderwijs. Licht het accent op beroepskwalificatie, op doorstroom of op maatschappelijke participatie? De aanpak van taal via de drieslag zou daar een antwoord op kunnen geven. In die aanpak is immers aandacht voor taal in de beroepscontext en voor algemene taalontwikkeling, waarbij in de uitwerking verschillende accenten gelegd kunnen worden. Het lijkt er echter op dat in het mbo onvoldoende vertrouwen is in deze aanpak en instellingen niet het risico willen nemen dat groepen deelnemers de beoogde taalniveaus niet op tijd gaan halen. Naast het gebrek aan vertrouwen, lijkt het ook te ontbreken aan een goed sturingskader, waardoor bestuurders terug lijken te vallen op taalonderwijs dat 'gemakkelijker' te organiseren is.

Aanknopingspunten

De kernvraag is hoe op instellingsniveau taalonderwijs zo georganiseerd kan worden dat het recht

doet aan de opdracht van de drievoudige kwalificering en dat het tegelijkertijd recht doet aan de verscheidenheid van het mbo én de heterogeniteit van de deelnemers. Daarvoor zijn wel een paar aanknopingspunten te geven. Een eerste aanknopingspunt ligt bij de genoemde verscheidenheid en gevarieerdheid van het mbo zelf. Het kan helpen als in visie en beleid ruimte gegeven wordt aan die verscheidenheid in termen van de verschillende beroepssectoren, niveaus en leerwegen. De verscheidenheid zal zichtbaar zijn in verschillende accenten die gelegd worden op de drie soorten kwalificatie, afhankelijk van wat het beroepenveld vraagt en van doorstroomwensen en mogelijkheden van deelnemers. Laat opleidingsteams zelf accenten leggen in de uitwerking van de drievoudige kwalificering en geef ruimte om aanpakken voor taalonderwijs daarop af te stemmen. Een tweede aanknopingspunt ligt in de rollen, taken en professionalisering van docenten. Uit

Elk kind heeft recht op Aantoonbaar Beter Onderwijs

Scholen en besturen investeren terecht in hun kwaliteitszorg om tot beter onderwijs te komen. Toch dient elk middel periodiek tegen het licht te worden gehouden. De methode Aantoonbaar Beter Onderwijs geeft u onder meer antwoord op vragen als:

- ▶ Hoe effectief is onze kwaliteitszorg en wat heeft het tot nu toe opgeleverd?
- ▶ Wie hebben dat ervaren en waar merken ze dat aan?
- ▶ Waarom zijn we daar waar we nu zijn?

Samen met u inventariseren we:

- ▶ de (tussen)opbrengsten van de schoolorganisatie;
- ▶ de tevredenheid van belangrijke stakeholders;
- ▶ het kwaliteitsbewustzijn binnen de schoolorganisatie;
- ▶ de investeringen in tijd, geld en aandacht.

Kortom: we zoeken samen met u naar methoden om de effectiviteit te verhogen en vergroten daarmee de resultaatgerichtheid van uw scholen en organisatie.

van Beekveld & Terpstra
organisatieadviesbureau

Verantwoord veranderen met hart voor onderwijs en zorg

Nieuwe Steen 18 1625 HV Hoorn
T 0229 – 24 42 24 E advies@vbent.org
www.vanbeekveldenterpstra.nl

Aangesloten bij de Raad van Organisatie-Adviesbureaus en bij KTMO

onderzoek blijkt dat de rol van de docent van belang is voor de kwaliteit van het taalonderwijs. Actieplan 'Leraar 2020' biedt aanknopingspunten om de professionalisering van docenten en het opleiden van docenten te verbinden met de focus die het overheidsbeleid legt op de kernvakken taal en rekenen. Het motto 'de basis op orde en de lat omhoog' heeft ook betrekking op de professionaliteit van docenten. Niet alleen taaldocenten moeten voldoende vakbekwaam zijn om deelnemers te begeleiden tot betere taalprestaties. Vanuit de optiek van de drievoudige kwalificatie hebben docenten van de beroepsvakken een rol bij taalontwikkeling in de beroepscontext waarvoor zij opleiden. Instellingen hebben de verantwoordelijkheid en sturingsmogelijkheden om de beoogde professionalisering op te pakken. Daarnaast is er belang om zorg te dragen voor instroom van nieuwe docenten die toegerust zijn voor taalonderwijs dat past binnen de specifieke context van het mbo. Samenwerking met lerarenopleidingen op dit thema ligt dan voor de hand.

Een derde aanknopingspunt ligt bij het greep krijgen op resultaten en effecten van taalonderwijs. De ontwikkeling die zich nu aftekent richting algemeen taalonderwijs is nauwelijks onderbouwd door kennis over wat werkt en wat niet goed werkt. Als opleidingsteams ruimte krijgen om zelf accenten te leggen bij de invulling van taalonderwijs, gekoppeld aan de drievoudige kwalificering, dan kunnen verschillende varianten taalonderwijs ontstaan. Meer systematisch kijken en reflecteren op resultaten en effecten van de verschillende aanpakken, kan meer zicht geven op de effectiviteit. Alleen sturen op de taalprestaties in termen van toetsuitslagen, examenresultaten en slaagpercentages, doet geen recht aan de verbinding van Nederlandse taal aan de drievoudige kwalificering. Daarvoor zou breder gekeken kunnen worden naar indicatoren waarop resultaten en effecten worden afgemeten.

Het referentiekader Nederlandse taal en rekenen is een beleidskader voor alle onderwijssectoren. Doorlopende leerlijnen van taal en rekenen vanaf het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs tot aan het mbo en het hoger onderwijs zijn daarbij uitgangspunt. Vanuit het perspectief van deze doorlopende leerlijnen zal bekeken kunnen worden hoe invulling gegeven wordt aan de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van verschillende onderwijssectoren bij het verbeteren van de taalniveaus in de overstap van voortgezet onderwijs naar mbo en van mbo naar hbo. Er ligt

primair een opdracht voor het mbo zelf, maar het kan helpen om slimme en strategische arrangementen aan te gaan met partners in de aanpalende sectoren vanuit de optiek van doorlopende leerlijnen voor taal en rekenen. Daarbij kan gedacht worden aan samenwerking op thema's als kennisontwikkeling en -deling en professionalisering van docenten. Afstemming met bedrijven en instellingen waarvoor het mbo opleidt, is van belang als het gaat om de taalontwikkeling in de beroepspraktijk. Welke rol kan het bedrijfsleven hierin nemen en wat kan het mbo daarbij betekenen?

Toekomst

Het debat over de veralgemenisering van het beroepsonderwijs zal voorlopig nog wel gevoerd worden. De overheid stelt nu bepaalde niveaus als norm. Enerzijds is deze norm zinnig en nodig. Als instellingen hun taalbeleid echt goed implementeren, gaan ze dat niveau ook wel halen. Anderzijds is te hopen dat die implementatie gepaard gaat met degelijkheid en diepgang die recht doet aan de verscheidenheid van het beroepsonderwijs. Als de sector dat weet te realiseren, is een normstellende overheid in de toekomst niet langer nodig.

Literatuur

- Cito (2011). *Meting taal en rekenen 2010. Tweede meting: een indicatie van leerprestaties in temen van referentiekader*. Arnhem: CITO
- Glaudé, M. e.a. (2011). *Pedagogisch-didactisch handelen van docenten in het middelbaar beroepsonderwijs. Literatuurstudie*. Den Bosch/Utrecht: Expertisecentrum beroepsonderwijs.
- Kuiken, F. (2010). *Voortgangsrapportage Aanvalsplan laaggeletterdheid over het jaar 2009*. Den Bosch: CINOP.
- Neuvel, J. e.a. (2004). *Nederlands in het middelbaar beroepsonderwijs. Een verkennend onderzoek naar het onderwijsaanbod Nederlands en de taalvaardigheid van de deelnemers*. Den Bosch: CINOP.
- Onderwijsraad (2006). *Versteviging van kennis in het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Raaphorst, E. & P. Steehouder (2010). *Nederlandse taal in het mbo: beleid en praktijk*. Den Bosch/Utrecht: Expertisecentrum beroepsonderwijs.
- OECD (2009). *Programme for International Student Assessment. Resultaten PISA-2009 Praktische kennis en vaardigheden van 15-jarigen. Nederlandse uitkomsten van het Programme for International Student Assessment (PISA) op het gebied van leesvaardigheid, wiskunde en natuurwetenschappen in het jaar 2009*. Arnhem: Cito.